

**GRAMATIKAKO ZERTZELADA BATZUK
FRAI BARTOLOMERENGAN**

1. Aditz-sintagmako zenbait osagaien erabilera

Gure gramatikako gune zail samarra dugu *ezin*, *ahal*, *behar* ageri diren aditz-sintagmez osaturikoa. Era inbertsonalean datozenean erraza da, baina gainerakoan, joera bat baino gehiago nabari dira idazleen artean; eta euskalki batetik bestera ere bada alderik.

Ezin, *aal*, *biar* osagai diren aditz-sintagmak gure idazleak nola darabiltzan aztertuko dugu labur-labur.

- *Ezin* maiz agertzen da haren testuetan, *ezin legui* esamoldea osatuz batez ere; *ez* partikula bezala, aditz nagusiaren eta laguntzailearen erdian kokatzen du. Joera hori oso markatua da, baina testuinguru batzuetan perpaus-hasieran kokatzen du, eta orduan aldatu egiten da hurrenkera hori. *Ezin legui* bezalako esamoldeetan, partizipioak *eguin* izan behar zukeenean, ez du jartzen, *legui* horrek bere baitan hartzen baitu hura. *Ezin* honek ez du aditz laguntzailearen erabileran eraginik, aditz nagusiak baizik; hau da, aditz nagusia iragankorra bada, laguntzailea ere iragankorra izango da, eta alderantziz. Batzuetan era inbertsonalean agertzen da eta, jakina, aditz laguntzaileak iragangaitza izan behar; halakoetan hurrenkera normala hau da: "ezin da" / "ezin danian"... Ikus ditzagun adibide batzuk:

("Eguin" ez dago agerian) *Baina domeeca ta jai osuetan, peccaturic eguin ez arren, nai davena **ecin legui** cristinaubac (Icas. I, 182). // Gaixoric daguanac, baruric **ezin legui** (Icas. III, 158).*

(Aditz iragangaitza) *Edoceinentzat, edo meza nausitara, vesperetara edo sermoetara juan **ecin dirianentzat**, eguinquinzun santuba ta ona da jai domeequetaraco, Jaungoicuaren dotrinia icastia edo eracustia; gaixuac visiteetia; tristiciac conseletia (Icas. I, 183). // Compesau **ecin bada**, damutu biar dau vijotz vijotceti bere peccatu guztiaquin, aldaguijianian compesetaco uste osuagaz (Icas. III, 278).*

(Hurrenkera aldatua) *¡Ah! **ecin ucatu guinai**, cerubac, eta luurrac diadar eguiten daveela (Icas. III, 63). // **ecin acertau even** Philisteotarrac, Sansonen Itaune illunac cer esan gura evan, arian da Sansonen beraren Esposiac esan artian (Icas. III, 204).*

(Era inpersonalean) ***Ezin danian**, ez dago eguiquizunic (Icas. III, 158).*

(Hurrenkera normala) *Compesoriac aguindu arren, ez daucanac diruric emon **ecin legui** (Icas. III, 158). // Preso daguanac, mezaric entzun **ecin legui** (Icas. III, 158).*

- **Al**, gure **abal** (*izan / ukan*) nola darabilen ikusiko dugu. Erraz laburtzekoa dela uste dugu: aditz jokatugabeetan **al izan ezkerro** esamoldea ageri da. Gainerakoan, **albadedi** alegiazko baldintzetakoa izan ezik, ez da agertzen era inpersonalean; esaterako, ez dugu aurkitzen "eguin al bada" bezalakorik; aditz iragangaitzekin ere ez dugu aurkitu. **Egin**-en forma trinkoekin darabil gehienetan, **albadagui / albadai...** Edota **ba-** hori gabe **aldaguijala** eta antzeko formak; beraz, subjuntibokoak. Beste batzuetan, **egin + aldaiguna** edo antzeko egitura agertzen da; honek geroaldi kutsua du. Kokapena ezaguna da: aditz nagusiaren eskuinean dator beti:

*Piestara, biguirara, erromedijara, saraura, ta tambolin dantzara, **al izan ezquero**, inos paltau ezdaveenac (Fuscal-Errijetaco... 203).*

*Ez litzateque Jaungoicua Jaungoico izango, guzur chiqui bat esan **albalegui** (Icas. I, 33).*

*legua bat bidian, edo legua erdijan, edo gueijaguan echeetara artian cer eguin **aldaguijeen**, amar urteco umiac bere baquijee (Euscal-Errijetaco... 73).*

*Guztiac gaiti eguin **aldaiguna**, guztiai zor deutseegu (Icas. I, 92).*

*Urtu zaite bada, **albadaizu**, neure vijotz liorra, ceure Jaungoico onaren amodijuan ta ondo esatian, ain Lauba ta Maitegarrija dalaco (Icas. I, 53).*

Azken adibide honetan "neure vijotz liorra" dator aposizioan edo bokatiboan. Goraxeago, "¡Oh, neure arimia!" dator... Beraz, ez da beste pertsona bat; zuka hitz egiten dio bere ari-mari; bestalde, "urtu zaite" aditz iragangaitza; eta hala ere **albadaizu**, "al" horrek berarekin doan aditza iragankorra izatea eskatzen duelako.

- **Biar**, tradizioaren haritik, laguntzaile iragankorrarekin darabil beti, era inpersonalean ez darabilenean; horretarako, ez du eraginik aditz nagusia iragankorra edo iragangaitza izanak; **biar** da aditz laguntzailea gobernatzen duena eta ez aditz nagusia. Kokapena eskuarki honelakoa da: *aditz nagusia + **biar** + aditz laguntzailea*. Ezezko perpausa denean: *aditz nagusia + **biar** + ez + aditz laguntzailea*. Ez da beti hala, baina joera hori da. Bada Iparraldeko erabileraren airea duenik ere. Ikus ditzagun hiru edo lau adibide:

(Era inpersonalean) *Ta bata bere eguin **biar** ez dira (Euscal-Errijetaco... 197).*

*Icasteco juan **biar dogu** eracusten dan lecura, ezpabere secula icasico ezdogu (Icas. I, 9).*

Oraingo ohituraren arabera, agian, honela: *Ikasteko irakasten dan lekura joan behar dogu (...).*

*Ondo pobretuba topauco dau Jesus, bai Belenen jaijo **biar davenian**, ostaturic edo liorperic inoc emon gura ezda, corta batera jaijotera doianian. Ta bai alemanijeen erdijan jaijota, asca baten daguanian (Icas. I, 73).*

(Iparraldeko antzera...?) *Ez da asco, cristinaubac, pecatarija ondo compesetaco, pecaturic ez eguitia nai neuque esatia edo pecatubari isteco gogo motel bat artutia. **Biar da**, compesinoia ona izango bada, ta pecatuba parcatuco bajaco, pecaturic ostera ez eguiteco gogo sendua, ta eguilia. Baita zala, ta pirmia bere (Icas. III, 133).*

2. Konparazio-perpausak

Konparazio-perpausetan ugaria dugu. ...*baino* ... -ago ohiko egituraz gainera, **edu**, **duin** darabiltza elementu zenbakarriak erabiliz berdintasunezko konparazio-perpausak eraikitzeke; gaur egun bizkaieraz ohikoa den **beste** ez dugu aurkitu behin ere hauen artean. Zenbakarriak ez direnean, **baixen** erabiliko du. Modua konparatzen duenean, berriz, **leguez**, **moduban**, **leeche** (*nausi batec leeche*)... Berezi samarrak dira **ez... ceinda** egituraz eraikitzen dituenak. Superlatibo absolutuak ize-nondoa nahiz aditzondoa errepikatuz nahiz maila-adberbioak erabiliz egin ohi ditu. Superlatibo erlatiboak adierazteko ez dugu aurkitu **alic/aalic** ... -en(a); **albait** ... -en(a) bezalakorik; horien ordeaz **aimbat** ... -en(a) darabil, eta baita **danic** ... -en(a) formaz osatutakoak ere. Baina horrelakoetan ez du sekula ere **eta** tartean sartzen.

- Desberdintasunezko konparazioak:

Bada escritura sagraduban castigu guichi iracurten dira, erru gogorragoric ta bildurgarrijagoric juzgu gaistuarena baino (Icas. II, 226).

*¿Ez aoz esanda bacarric, ascoc sobervija pin bategaz esan oi daveen leguez: neu**baino obia** da mundu guztia? (Icas. II, 228).*

*Gogoratu bada, cristinaubac, inor juzgau**baino leenago** (Icas. II, 229).*

*¿Nos oi dira senaille**aguirijaguac** inor deungatzat euquiteco, Jose, Jacoren seme erru baguiaren contra azaldau zirianac**baino**? (Icas. II, 230).*

*Uts eguite atreviduba ta pena andija merceduten dauena da, cristinaubari Jangoicucac imini deutsan **baino** legue **astunagua** ta carga **andijagua** ipintia (Euscal-Errijetaco... 12).*

*Joco aldi bacochian ogueta amar ducat **baino gueijago** jocatu ezin leguiz (Euscal-Errijetaco... 29-30).*

*¿Ete dira dantzaari oneec Sanson **baino senduago**? ¿David **baino Santubago**? Salomon **baino jaquitunago**? Areec ocasinoe chiquijaguan jausi cirian (Euscal-Errijetaco... 47-48).*

*(Ozta aditzondoa, konparazio-morfemaz) Baina gueratu zan [...]**gauza oneraco, cristinautza zuceneraco, Jaungoicua ondretaco, gaixotuta, argalduta, macalduta, leen baino oztago** Jaungoicuaren ta errazoiaren vidiai jarraituten deutseela (Icas. III, 20-21).*

*(Erdal kutsuko konparazio-perpaua...?) ¡Oh, **ce obeto** eguin daveen areec, zuc **baino!** (Euscal-Errijetaco... 162).*

*(Aditzaren elipsiaz) Bada zu **deungago**, **ábaino** (Icas. II, 234).*

*(Egitura desberdina: konparazio-perpaua aurreko esalditik dator, puntuaz banaturik egon arren...) Deungaro eguin evan Judasec Jesus saldutia. Baina ez evan **obeto** eguin pecatuban comulguetia. Deungaro eguin even Judegubac Jesus illtia. Baina **pozagoric** juan zan Jesus Curutzian illtera, pecatuzco arimara doian **baino** (Icas. III, 232).*

*(Elkarrekin erlazioan dauden hitzak: **ceimbat... ainbat / ain... zein**) Ta **ceimbat** indecenciya **gueijago** eguiten deutseen, **ainbat** dago nesquia **pozagoric** labanquerijaren ta liquinquerijaren vitsa darijola (Euscal-Errijetaco... 66). // **Ceimbat** gavaren **urrago**, **aimbat ezainago**, **nasaijago** ta **zatarrago** dantza bacocha (Euscal-Errijetaco... 68). // **Ain** gusto andijagaz berba eguiten deutsa Jangoicucac uretara doian Samariaco emacume pecatarijari, **cein** Isrraelgo Legueguin Aguintari ta Obispuai (Esk. 65).*

*Azerija ollua jaaten **baino pozagoric** dagoz plaza baztar bateti edo bentana zulo bateti dantziari beguira arrastegui guztian cansau bagaric (Euscal-Errijetaco... 69).*

- Berdintasunezko konparazioak, zenbakarriekin (**duina, edu**):

Ta ez dauca inoc cetan pensau, cristinaubac baquijeela salbeetaco duina dotrina (Icas. I, 8).

Bere semiac castigau ez citubalaco biar zan duina, Jaungoicuac ill evan Eli seme bijaquin (Icas. I, 197).

Bada ardauc ecarten badau guizona nai emacumia, edanda eguanian cer esan evan edo cer eguin evan vijamonian gomutau ezin dan edura; besteetan eguin ez oi dituban zoraquerijac edo gaistoquerijac eguitera; gauza onac ta charrac bere burubagaz ta errazoigaz garbitu ta erabagui ezin dituban duinara (Icas. I, 272-273).

Noberac daquijala ta ezaututen davela, (leenago sarritan jazo jacolaco) bere guraz esan dirian tertcijuetati batera nai beste batera, bere errazoia edo gorputza ecarteco duina ardao edaten davenac, eguiten davela pecatu mortala edo illgarrija (Icas. I, 274).

Ez Ceruco Aingeru guztiac, ez Patriarca ta Propeta guztiac, ez Apostolu ta beste arima on guztiac bat eguinda bere, ezin euqueen ta ezin leguije, gueuri pecatubac parcatuteco ta gracia emoteco duinaco Sacramentu bat (Icas. III, 8).

Ascotan gurasuac eguiten ditubee gauza batzuc, gach uste bagaric, celan ez daquijela ta jaquin biar leuqueela, sabeleco seinari vizitzia quenduleco duinacuac (Icas. III, 53).

ya damutu zan edo ez, pecatubaren parcacinoia jadisteco duinaan? (Icas. III, 104).

Ezautu biar zirian edo ez: ala pecaturaco duina ezaubera eguan edo ez, au da dudia (Icas. III, 168).

ta areetati asco, salbeetaco duina dotrina ez daquijenac (Euscal-Errijetaco... 136).

(Korrelaziozko konparazioetan, "tantos ... como ..." egitura dutenetan, maiz agertzen da partitiboa) "*Ya dagoz dantza atan guizonezcoric edu emacume, edo mutilic edu nesca (Euscal-Errejetaco... 66).*

*Aita **edu** eguindaco seme alabac dagoz asco, dotrinaric bapere sustancijaz ez daquijenac (Esk. 216).*

*Orregaiti meza bacoachac baliyo dau, Jesusen Calvarioco erijotziac berac **edu** (Icas. I, 163).*

*Ceure arimia **edu** costa jacon Jesus maitiari (Icas. I, 250).*

*Elisaco Batzaar ta Jaquitun Nausijen ondo esatez jantzita, jasota dago, besteric ez **eduban** (Icas. II, II).*

*Mundubac daucan **edu** zabalera dauca pecatubac berac (Icas. II, 15).*

*Impernuraguinoco sustraijac daucaz. Munduba **edu** zabal da. Guizaaldi guztiac **edu** luzetuten da (Icas. II, 17).*

*¿Izan da arri gaistoric, edo elementuric prancesac **edu** negar errijetan eraguin davenic? (Icas. II, 53).*

*Lagun bi edo iru alcarregana batu ezquero, verba aldi guichi izaten dira lagunari guichi edo asco ondran icutu bagaric. Eurac gaiti inoc esatia guraco ez leuqueen **edu**. norbait gaiti esan bagaric (Icas. II, 192).*

*Bada ac **edu** pecatu edo gueijago zuc eguiten dozu, ceuc proximua gaiti deungaroric esan ez arren (Icas. II, 195).*

*Pobreen arimac bere costa jacozan Jaungoicuari, aberatse-nac **edu** (Icas. III, 60).*

*Dira andi guria, ondasun guria, gorputzaren gusto guria, lagunac bera **edutzat** ez euquitia (Icas. III, 72).*

*Mecia entzutera juateco **edu**, prestetan diriala compesetara juateco (Icas. III, 117).*

*Oneec eta beste conta ezin guinaizan **educ**, ezcontzaco estaduban jadichi even Santu izatia ta Eleisa Ama Santiac Altaretan iminita ondretia (Icas. III, 323).*

*Zorroztu, dino, miina, sierpiarena **baixen** zorroz eguin artian, sicut serpentis (Icas. II, 205).*

*Ta basoco loria **baixen** galducorra dala munduco dicha ta atseguin guztia (Icas. II, 290).*

*Ta eurac uste davee Ainguerubac **baixen** garbi dagozala (Euscal-Errijetaco... 183).*

- Konparazio-perpau berezi samarrak (... **ceinda**...):

*Baina ez dira aimbeste cristinau guztiai jagocazenac, **ceinda** Eleisa guizonai (Icas. III, 110).*

*¿Nor izango da bada ain zorua, **ceinda** bere pecatubac guztiac compesauco ez dituban? (Icas. III, 142).*

*Ama on batec alaba bacar bat ezin artu lei vijoz **bigunauagaz**, ta maitetasun **andijauagaz**, **ceinda** Jangoicuac artxeen dituban ta trateetan dituban bere adisquidiac (Esk. 86).*

- Superlatibo erlatiboak (**aimbat** ... **-en(a)** / **danic** ... **-en(a)**):

*Ez da nire gogua sail au luzatutia. Ezbada **aimbat laburren** ta **arguiruen** imintia (Euscal-Errijetaco... 88).*

*Prestau egizu, cristinaubac, entzutia **aimbat** gogoric **zurrenagaz** (Icas. II, 24).*

*Entzun eguidazu **aimbat gogoric** oneenagaz (Icas. II, 138).*

*Baina entzun dozu, **danic** guzurric **chicarrena** bere pecatu dala (Icas. II, 179).*

*Nai ta ez lotsatuco da, **danic** lotsa **galducuena** bere (Icas. II, 201).*

Luis Baraiazarra